

convertida en adverbial, i sovint amb addició de -s adverbial, o combinada amb *per*, i amb un sign. com 'endemés, altrament': «no ajats paor que encara-us amaran tuit, si vós <vos pode>ts tenir; *per-estra* sapiats bé que can vós mog<u>ès les paraules, que-ls eretges ---», any 1250; «tramed-me 'n vostra carta e rebré lo castel e les rendes, així com dit és; *estres*, sénier, dic-vos e preg-vos e do-vos per consell --- que vós acabez lo feit e no-i digaz de no; *estres* no-n parlez al portador de les letres, mas tramedet-nos-ho escrit», c. 1260; «no vulaz que-i aja més don sinó que n'e agud; *estres*, séner, faz a vós saber que a mi é vengut missager d'En Simon, que à g<u>erra ---», a. 1230-57; «en aquels eren En Lorenz, e Guiem, son frare, --- e R. de Serres; e fo-li semblant que, *estras*, los eretges de casa d'En R. de Serres...» (ací 'de més a més'), en el mateix doc. de 1250, PPujol (*Docs. Vg. Urg.* xv, 62; XXI, 8; XI, 9; xv, 24).

DERIV.: *Exterior* [fi S. xv, *Egidi*], pres del ll. *exterior*, -*oris*, id., comparatiu de *extèrus* 'extern' (del qual *extra* és la forma adverbial); del neutre i adverbial corresponent EXTERIUS vingué el cat. ant. *estirs* i ESTERS, tractat en article a part; *exterioritzar*, d'on *exteriorització* [1871, *DAG.*]; *exterioritat* [Lab. 1839].

Extern [S. XIII], pres del ll. *extèrnus*, probt. amb caràcter de semicultisme més que de mot verament savi (cf. l'ús en el compost *fadri-stern*=*fadri extern*, que denota un grau considerable de popularitat i arrelament en el nostre dret consuetudinari i en la nostra ruralia); ja apareix en trobadors catalans i occitans en el S. XIII: «ses vergonha --- *esternas*» rimant amb *ta-vernans* en Guiraut Riquer de Narbona (*PSW*); i Cervèrri es declara emfàticament «de tots engans *esters*» (-*rns* > -*rs* era ja corrent en molts parlars occitans en aquell període, no estrany del tot als catalans, i el poeta l'accepta com a llicència, per tal de fer-lo rimar amb *estiers* EXTERIUS, i amb *estres* participi d'*estèrzer* 'eixugar', en l'obra més patètica i inspirada de la seva lírica; 61/101.10, 34); *estern* 'foraster' entre els segadors de Lluçmajor (*BDLC* xiv, 208), ço que ja té un antecedent en el mallorquí Turmeda (*Div.*, 32); veg. més dades mallorquines i del Princ. en el *DAG.*, s. v. *estern. Externat*.

Extrem [996], del ll. EXTREMUS id., primitivament superlatiu d'EXTÈRUS; substantivat des de molt antic amb el sentit de 'cap, part extrema d'un lloc o una cosa', valor amb el qual el trobem en un doc. ribag. (de Güel, en l'Isàvena): on, després d'enumerar diverses cases, se'n cita «*alia in strem de vila*» (Abadal, *Comtats de Pallars i Rib.*, n.º 316); «met frontalers per los *strens* de ses terres», Llull (*Blanq.*, *NCL.* II, 196.10; i d'altres de lullians, *AlcM* II-1); avui no menys viu, i ja en els vells escr. Renaix. («Alcides li alça un mausoleu de roques a l'*extrem* de la cordillera», *Atl.*, 40); † com adjectiu en BMetge: «gran amor --- la propdita Reina mostrà haver al senyor Rey, car --- li recordà contínuament d'ell, mentre trigà per lonc temps subjugar, ab *extrems* perills de sa persona, lo regne de Sicília» (*Somni* IV, *NCL.*, 146.13; *Riq.*, 344.16).

En *extrem* 'fins al grau màxim': «reste molt acon-solada com oig recitar los singulars actes del meu virtuós marit, que yo *en strem* amava, e en grandíssima stima tenia», JoMartorell (§ 19, Ag. I, 54). Substantivat també amb el sentit de 'queixal del seny': «les dents --- los ullals --- canini; los caxals: dentes molares; los *extrems*: dentes genuini», «los *extrems*, qui acostumen de nàxer als 27 anys o més», OPou (*TbPu.*, 251); d'ací *queixal extremer* id. a Mall. i Men. (Camps Merc., *Folk.* II, 50, i *AlcM*).

Predomina *əstrém* amb *e* tancada, no sols en cat. occid. i val., sinó també en bal. i cat. central, així a Barcelona, però en bona part del dialecte oriental és *əstrém*, així en tot cas a tot el bisbat de Girona, de manera que segurament hem de mirar la *é* tancada com a deguda a la influència del verb *estremar* (on deu tenir caràcter analògic, a causa de *crema*, *esprema*, *fema*, etc., cf. *comença/comença*, *vèlla/vèlla*, *dèsa/dèsa* i altres oposicions semblants entre Bna. i Girona, i en particular *rém* i *réma* Bna./ *rém*, *réma* Girona, on tenim fets rigorosament paral·lels). En conclusió hem de considerar que EXTREMUS ha estat mot hereditari (o quasi-hereditari) en l'evolució de la nostra llengua.

Extremitat [Llull]: «dementre que Blanquerna plo-rava e adorava, e en la sobirana *stremitat* de ses forces havia puyada Déus sa ànima, qui-l contemplava ---» (*Blanq.*, *NCL.* III, 10.4), i veg. altres exemples de Llull i de JoMartorell en el *DAG.* *Extremal* m. [Eiximenis, *DAG.* i *AlcM*]; d'on +*extremalada* val. 'zona extrema' «la Salzadella és una *stremalà* d'horta: no té dret d'aigües més que de sobres de les altres parts» (Alcoca, 1961).

Extremar [fi S. XII, en Desclot], en el qual no significa 'anar-se'n als extrems', com entén a tort *AlcM* sinó 'apartar-se': † «e-ls cavallers, axí com a hòmens desesperats e que àls fer no podían, ajustaren-se tots en una mota, e *stremaren-se* del camí, e --- anaven tant strets, que no paria que n'i hagués 60, e sol nos desmallaven ne-s desrengaven, mas que soferían los colps», «quant la batalla hac durat una pessa, los fransesos havien reguart que no-y hagués aguayt de cavallers del rey d'Aragó, e lo rey atressà havia reguart que no-y hagués aguayt de cavallers franssesos; e axí cas-cuns *s'estremaren* del loc hon la batalla era stada a una part, los huns dassà, los altres dellà» (*NCL.* v, 82.5 i 87.18); *extremat* [1616, Comalada]; *extremadament* [1423, *Decam.*] o *extremament* [1433, i 1480].

+*Estremall*, ribag. *estrimall* «desperdicio, trozo de poco valor que queda al partir una res, o al agotar las provisiones de la despensa»: 'no disnaràs guaire dan *estrimalls*, no' (Benasc, Ferraz, 59).

Extremer adjectiu de la llengua antiga i dialectal, 'situat a l'extrem, darrer' [1090, i S. XIII]: «són los dos evangelis qui parlen de vista, pausats *estremers* en lo libre», fº 228v1 (trad. *ponuntur extrema*, 699.28) (d'on *estremera unció* 'extrema unció': «en aquels que-s moren la *estremera unció*», ib., gloss.); «super vassa *estremera*», a. 1090, en doc. ross. relatiu a Panissars (Col·lecció Moreau), per substantivació d'això; *estremera* 'claveguera o latrina' en Llull, i «mondar se